

КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АДАБИЯТЫ:

ОКУТУУНУН ИННОВАЦИЯЛЫК
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ИЛИМИЙ - МЕТОДИКАЛЫК ЖУРНАЛ

*Гүл бакчада гүл түбөлүк эместир,
Түбөлүк гүл сен калтырган ак иштер
А. Навои*

Г. Ақымбекова Еліміздегі шетелдік студенттерге іс қағаздарын оқытудың маңыздылығы	77
Қасым Балқия Мағыналас фразеологизмдер синонимінің функционалды-прагматикалық қызметі	81
Қ.А.Жақыбаева Болжалдық модалділігінің көп түрлілігі	85
М.Е.Момбаева Жастар бойында ұлттық тәрбиені қалыптастыру	89
А. Сейдуллаева Особенности перевода стилистических средств в повести М.О. Аузова «Көксерек»	91
А. Күнтуганова Бірчылар поэзиясының өзгөчөлүгі	95
Г. Абдрашитова Улут болсом - Тилим менен улутмун	97
Абдрашитова Гулсара Жусуп Баласагындын «Куттуу билим» поэмасындағы каармандар	99
З. Бектенова Манасым - менин мурасым	100
А. Жаманаква Тил - акыл - эстин күзгүсү	105
Д. Эсенгулова Кыргыз тилин окутууда техникалык каражаттарды колдонуу мүмкүнчүлүктөрү	106
А. Эсенгулова Оюндун пайда болушу жана өнүгүшү	108
С. Олжобаева С.Эралиевдин «Кесиринсан» поэмасы	111
Сыдык Мамыров Чынгыз Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестин талдоо	113

Басылып чыккан орду:

“Maxprint” басмаканасы

Бишкек шаары, Курманжан Датка көчөсү, 207

Электронная почта: maxprint@mail.ru,

maxprintkg@gmail.com

Форматы 60x84/8.

Көлөмү: 14,5.

Офсет кагазы.

Нускасы: 100

рек. Тестілеу барысы да осындай тақырыптық жүйеден кіші жекелеген тақырыпшаларға бөлінеді:

- «Адам және оның жеке өмірі: сүйіспеншілік, отбасы, достық»;
- «Оқу, тәрбие, қызмет, кәсіби сала»;
- «Бос уақыт: мәдениет, өнер, спорт, демалыс түрлері»;
- «Адам және қоғам»;
- «Адам және заң»;
- «Адам және саясат»;
- «Адам және экономика»;
- «Адам және ғылым»;
- «Адам және өнер»;
- «Адам және табиғат»;
- «Жер Ана»;
- «Рухани қазына»;

• «Адам. Ғарыш. Жұлдыздар».

Осындай ірі тақырыптық жүйеден туындайтын қазақ тілінен меңгертілетін білім мазмұны игерген білімі деңгейін бағалайтын, тексеретін, бақылайтын тест жүйесінің де мазмұнын құрайтыны белгілі. Сондықтан «Тыңдалым-түсіну», «Оқылым», «Жазылым», «Сөйлесім/сөйлесу» сияқты сөйлеу білік-дағдыларының қалыптасқандығының көрсеткіштері осы лингвистикалық негіздерден туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі – Алматы, 2000. 207 б.
2. Кибрик С.С. Лингвистические предположения моделирования языковой деятельности// Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах – М., 1987.С.3.

Гүлзира Шардарбекқызы Ақымбекова

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Халықаралық Бизнес Академиясы

ЕЛІМІЗДЕГІ ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ІС ҚАҒАЗДАРЫН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Атақты түрколог В.Радлов «Қазақтардың тілі әуезді де әсем, шебер де шешен, әсіресе сөз сайысына келгенде олардың алғырлығы мен өткірлігі, тауып сөйлейтін тапқырлығы таң қалдырады» – деп тіліміздің көркемділігі мен кереметтілігіне сүйсінген екен.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев «Халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып, қазақ тілін оқытудың қазіргі заманғы озық бағдарламалары мен әдістерін әзірлеп, енгізу қажет. Мемлекеттік тілді тиімді меңгерудің ең үздік, инновациялық әдістемелік, тәжірибелік оқу-құралдарын, аудио-бейнематериалдарын әзірлеу керек» деген болатын. Осы айтылған сөзді негізге ала отырып, қазіргі кезде мемлекеттік тілді оқытудың көптеген жаңа бағыттары қолға алынып келеді. Әсіресе жыл сайын әрбір оқу орны мемлекеттік тілді оқытуға арналған тәжірибелік оқу-құралдарын шығарып, іс жүзінде іске асырып жатыр. Әрбір әдіскер өзінше тілді оқытудың жаңа жолдарын көрсетіп, тәжірибелерімен ой бөлісуде.

Қазіргі кезде мемлекеттік тілді үйренушілердің саны да күннен-күнге артып келеді, әрі тілді үйренуге еліміз жағдай жасап,

қолдау көрсетіп жатыр. Тілді үйрету жұмыстары тек қана мемлекет тарапынан ғана көрініс таппай, әрбір оқу орны, әрбір мемлекеттік, жеке меншік мекемелер өз жағдайына қарай жұмыстар атқаруда. Яғни мемлекеттік тілдің қолдану аясын кеңейту үшін жеке тұлға да, заңды тұлға да бір кісідей атсалысу үстінде деп айтсақ қалеспейміз.

2011 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Президенті халыққа Жолдауында мемлекеттік тілді білетін қазақстандықтардың саны 2017 жылы 80%, 2020 жылы 95% құрау керек деген міндет қойды. 29 маусымда ҚР Президентінің №110 Жарлығымен «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Осы бағдарлама бойынша ҚР Мәдениет министрлігі бірнеше шараларды іске асыруға кірісті. Солардың бірі үздіксіз білім беру моделі арқылы «Қазақ тілін шет тілі және екінші тіл ретінде» оқытуға арналған стандарт технология, оқу-әдістемелік кешен және әртүрлі тапсырмаларды атауға болады. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда тілдің қолдану

аясын гана кеңейтп коймай, елді, жерді, казак ұлтының бітім-болмысын көрсетіп, мәдени, саяси, экономикалық қатынастардың жақсаруына да септігі тиеді.

Қазак тілін үйренуге қызығушылық танытып жатқандардың бірі - өзге шалғай елдер. Әрине бұл қуантарлық жағдай. Шетел азаматтарының казак тілінде сөйлегені тілге деген құрметті гана білдіріп коймай, тілге деген қажеттіліктің туындағанын да білідіреді деп түсінген дұрыс шығар. Қазакстанға шет елдерден казак тілін үйренуге келетін студенттердің (тыңдаушылардың) кейбіреуі тілді А1 деңгейінде меңгеріп келсе, енді біреулері тіпті басынан бастау үшін келеді. Өз елінде тілді оқып, Қазакстанға тілді үйренуін жалғастыруға келген шетелдік студенттер әртүрлі жағдайларға байланысты құжаттар толтырады.

Жалпы іс қағаздары қоғам өмірінде үлкен қызмет атқарады. Адам өмірі құжаттармен тығыз байланысты. Адам дүниеге келгенде оған алғашқы құжат – туу туралы куәлік жазылады. 16 жасқа келгенде жеке басын растайтын құжат – жеке куәлік алады. Мектеп бітіргендігі – орта білім туралы аттестатпен расталады. Жоғарғы оқу орнына түсу үшін түрлі үлгідегі іс қағаздарын жазады. Ал еңбек жолын бастағандығы еңбек кітапшасына жазылады. Өмірдің түрлі жағдайында сенімхат, қолхат жазуға, жеделхат, телефонхат жіберуге тура келеді. Бұлар Қазакстан Республикасының ішкі жағдайларын реттеп отыратын құжаттар деп атауға болады.

Іс қағаздарының саяси, тарихи, құқықтық, экономикалық та маңызы өте зор. Мемлекет, республика, қала, кәсіпорын, ұйым, мекеме тарихын жазғанда іс қағаздары ақпараттың табылмас қайнар көзі бола алады. Құжаттар фактілерді, оқиғаларды, қоғам өмірінің құбылыстарын дәлелдейтін айғақ қызметін де атқарады.

Қазак тілін меңгеруі В1-В2 деңгейлерін көрсететін шетелдік студенттерге казак тілінде іс қағаздарын жазуды үйрету екі есе жұмысты талап етеді. Себебі ой-танымы басқа тілде қалыптасқан шетелдік студент тілді үйреніп қана коймай, құжаттың жазылу мақсатын да білуі қажет. Оның үстіне іс қағаздарын жазу әртүрлі жағдайларда іске асырылып отырады. Қазакстан азаматтарына мемлекеттік тілде

құжат толтыру қаншалықты қиынға соғатын болса, тура сол секілді шетел дәрісханасындағы студенттерге оны түсіндіру соншалықты қиын. Шетел студенттеріне мемлекетіміздегі барлық құжаттарды оқыту керек емес. Тек Қазакстан Республикасына келген кезде толтыратын құжаттарды гана үйрету керек. Мысалы, өтініш, сауалнама, төлқұжатқа көші-кон карточкасы, өмірбаян, анықтама, визит карточкасы, хабарландыру, түйіндеме, мінездеме.

Қазіргі уақытта казакстандық орыс тобындағы студенттерге іс қағаздарын мемлекеттік тілде үйретуде жақсы нәтижеге қол жеткізіп жатырмыз деп айта алмаймыз. Себебі трафареттік үлгідегі құжаттардың көпшілігінде деректер екі тілде жазылады. Ондай жағдайда студент өзінің білім алып жатқан және ойлайтын тілін, ойын жеткізетін тілді таңдайды. Соның нәтижесінде құжатты толтыру тілі ретінде орыс тілін таңдайды. Ал енді өз елінде казак тілін оқып келген шетелдік студент құжатты білетін тілімен толтыруға тырысады. Себебі ол басқа тілді білмейді және жартылай дайын күйіндегі құжаттардан тек өзіне таныс сөздерді іздейді. Нәтижесінде құжат казак тілінде жазылады, себебі оның казак тілінен гана хабары бар. Сондықтан Қазакстанға келетін шетелдік студенттерге өз елінде казак тілінде іс қағаздарын толтыруда кездесетін тілдік ерекшеліктермен таныстырған жөн. Өйткені іс қағаздарының негізгі тілдік ерекшеліктеріне нақтылық, қысқа, логикалық, түсініктілік сияқты талаптар іс қағаздарындағы лексикалық қор мен грамматикалық формаларды іріктеуді де анықтайды.

Іс қағаздар стилінің негізі, басқа стилдер сияқты жалпы қолданыстағы лексиканы құрайды. Бірақ та іс қағаздарының мазмұнының ерекшелігі лексикалық қорға тікелей әсер етеді. Іс қағаздар тіліне стилистикалық мүмкіндігі шектеулі, әрі қолдану аясы тар сөздер мен сөз тіркестерін қатарын қолдану негізделген. Әйтседе әдеби тілдің нормаларына сүйене отырып, іс қағаздарының да өзіндік тілдік ерекшеліктерін байқауымызға болады. Мысалы, біріншіден, әр түрлі құжаттардың атауы: акт, аттестат, өмірбаян, диплом, сенімхат, өтініш, хаттама, түйіндеме, туу туралы куәлік және т.б., екіншіден, кейбір құжаттарды жазу барысында белгілі бір сөздер мен сөз тіркестерінсіз жазуға болмайтыны, мысалы, күн тәртібінде,

жауапты тұлға, сеніп тапсырамын, қолды қуәландырамын, қатысушылар тізімі және т.б. осы ресми лексика іскери қарым-қатынас саласында алмастыруға келмейтін лексика болып саналады.

Шетелдік студент іс қағаздарын толтыруда тілді меңгеру барысында үйренген лексика-грамматикалық минимумдарды іске асыруы қажет. Әсіресе іс қағаздарын жазып үйрену ол мүлдем қазақ тілінен тыс жатқан сала деп түсінбеу керек. Себебі іс қағаздар тілі бір қарағанда стандартты, қалыптасқан клише түріндегі тіл сияқты болғанмен, шын мәнінде қазақ тілінің табиғи заңдылықтарына сәйкес сұрыпталған, жіктелген лексикалық-грамматикалық жүйесі бар тұтас құрылым. Дәлірек айтқанда, ресми тілдің кеңсе іс қағаздары сияқты түрлері де, заң құжаттары да, арнаулы бланкіге толтырылатындары да қазақ тілінің тілдік жүйесін, лексикалық-грамматикалық, орфографиялық нормаларын жетік меңгеруді қажет етеді. Сондықтан құжаттың жазылу жағдайларын айтып, лексика-грамматикалық минимумдардың түсіндірілуі міндетті. Әрі шетелдік студенттің тілді меңгеру деңгейімен де санасу қажет. Әрине іс қағаздарын оқу барысында шетелдік студент қазақ тілі грамматикасы бойынша, лексика және стилистикадан қосымша мәлімет алатынын да ескеруіміз керек.

Функционалдық стилдің бір түрі ресми іс қағаздар стилін шетелдік студенттерге түсіндіру барысында ресми іс қағаздар стилі деп жағдайды күрделендірмей, тек іс қағаздарын жазып үйрену деп түсіндірген абзал. Себебі олар әрбір сөйлемнің мағынасын қорытып, жағдайды қиындатқанша, өздерінің лексикалық қорында бар сөздермен түсінгені және түсіндірген тиімді. Құжаттарды өту барысында көптеген сөздердің мағынасы жағдайға байланысты ашылады.

Шетелдік студент іс қағаздарының түрлі стилдік формасымен ғана танысып қоймай, сол іс қағазының қызметінен де хабардар болуы қажет. Өмірбаянды оқытуда екі түрлі нәтижеге қол жеткізе аламыз. Біріншіден, шетелдік студент кез-келген жерде өзін таныстыра алады. Екіншіден, ол өмірбаянның жазылу үлгісін және құжатта жазылатын деректерді сараптай отырып, мысалы, сауалнама, кеден декларациясы сияқты басқа да құжаттарды толтырғанда өзі туралы мәліметтерді қазақ тілінде дұрыс

жаза алатын болады.

Өмірбаян құжатын өткенде, құжатты бастамастан бұрын қазақ ақын-жазушыларының, қоғам қайраткерлерінің, белгілі тұлғалардың өмірі мен шығармашылықтары туралы түсірілген бейнематериалдарды пайдалануға болады. Студенттің өзі бейнематериалды көргеннен кейін қандай тақырып екенін анықтай алады. Бейнематериалды көрсетіп болғаннан кейін, мазмұны бойынша бірнеше сұрақтар беріледі. Студенттен қойылған сұрақтар бойынша нақты жауаптар алуға болады. Яғни осы берілген жауаптар жиынтығы арқылы сабақтың тақырыбы мен мазмұнының ашылғанын айқындалады. Әрі олар үшін әрбір есте қалған жауаптың орнына өздері туралы деректерді қою қиынға түспейді. Негізінен берілетін бейнематериалдар аутентикалық болғаны маңызды. Себебі тілді үйреніп жүрген шетелдік студентке көп сөйлеу қажет, ал іс қағаздарын үйретуде көбінесе құжаттың дұрыс, қатесіз жазылуы ескеріледі. Осы екі қағиданы да естен шығармау керек.

Шетелдік студенттің үйреніп жүрген тілімен сөйлейтін мемлекетте болмай, тілдік коммуникативтік құзіреттілікті меңгеруі өте қиын. Ал оқытушының міндеті әртүрлі жұмыс түрлерін қолдана отырып, тілді үйретуде сөйлету үшін шынайы, тіпті болмаса ойдан құрастырылған жағдаяттық тапсырмаларды беруі қажет. Әрине тілді үйренуші үшін сол тілмен сөйлейтін адамдармен сөйлесу, әрі сол елде жүріп сол елдің мәдени құндылықтарымен танысу өте маңызды болып саналады. Осы мақсатта аутентикалық материалдар, әсіресе бейнематериалдар маңызды рөл атқарады. Оларды қолдану коммуникативтік әдістің маңызды талабын сақтап қана қоймай, тілді меңгеру кезінде басқа тілдің мәдениетін ұғыну, сөйлеу қызметін дамыту және оны негіздеу сияқты үдерістер де жүзеге асырылады.

Бейнематериалдардың тағы бір ұтымды жері – оның адамға эмоционалды әсер етуі. Сол себепті студенттің назарын бейнематериалға жеке тұлға ретінде аударту керек. Бейнематериалдарды қолданудың басқа да тиімді жақтары бар екені белгілі, әсіресе есте сақтау мен зейін сияқты психикалық қызметінің әртүрлі жағынан дамуы. Бейнематериалды көру барысында дәрісханада бірлескен танымдық қызмет туындайды. Тіпті осы кезде ұқыпсыз студенттің өзі ұқыпты бола бастайды. Себебі бейнема-

териалды тек көрү эмес, мазмунун да түсінү кажет, ол үшін едәуір күш жұмсау керек. Осы кезде ықтиярсыз зейін үйреншікті зейінге айналады да, каркындылық есте сақтау үдерісіне әсерін тигізеді. Бейнематериалдардың әсерінен болған психологиялық ерекшеліктер студентке оқу үдерісін интенсивтендіруге көмектеседі және студенттің коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруға арналған қолайлы жағдай туғызады.

Тәжірибе көрсеткендей, бейнематериалдарды іс қағаздарын тек өмірбаян ғана емес, хабарландыру, анықтама сияқты құжаттарды оқытуда қолдану өте нәтижелі көрсеткіш береді.

Іс қағаздар лексикасының негізгі бөлігін ұйым мен мекеме атаулары алады, әрі жалқы есімдерді үлкен әріппен жазу бекітілген ереже. Ал енді кейбір шет елдерде жазуда бас әріп, кіші әріп деген тәртіп жоқ. Сондықтан шетелдік студентке іс қағаздарын үйретуде осы жағдайды, әрі атауларды қысқартып жазу, жалпы қабылдаудағы қысқартулардан (ҚР, Алматы қ., т.б.) басқасын іс қағаздарында жазуға жол беруге болмайтынын нақты мысалдар арқылы көрсеткен жөн. Мысалы, шетелдік студент төлқұжатын Ішкі істер департаменті, Көші-қон полиция басқарамасына тіркеу үшін оқу орнының виза бөліміне тапсырғанда, төлқұжат орнына және әртүрлі медициналық сраптамалардың нәтижесін көрсету (қан үлгілерін ИФТ әдісімен АИТВ жұқпасына зерттеуге арналған жолдама) кезінде де анықтама құжаты беріледі. Осы құжат арқылы жалқы есімдердің жазылу тәртібін түсіндіруге болады.

Іс қағаздар тілінде етістіктен болған зат есімдер көп кездеседі. Бұл кейбір құжат атауларына тән құбылыс. Құжат атауларын тек зат есім ретінде оқып үйренген шетелдік студент үшін бұл кездейсоқ жағдай болуы мүмкін. Мысалы, хабарландыру құжаты шетелдік студентінің білуі шарт, себебі оқу орнындағы соңғы жаңалықтың бәрі жазбаша жазылып ілінеді. Студент құжат атауын көргеннен жай жазыла салған мәлімет емес екенін сезетін болады. Хабарландыру секілді етістіктен болған зат есімдер, іс әрекеттік мәнді сақтай отыра, тілге қысқа, ықшамды, ресми түр беретінін түсіндіру керек.

Іс қағаздарында басқа стилдерге қарағанда есімдік сіз сыпайы формада, басқа тұлғаға ресми түрде қарым-қатынас жасағанда (өтініште, қызметтік хаттарла) көп қолданылады.

Шетелдік студенттердің ең көп жазатын құжаттарының бірі де осы - өтініш құжаты. Әсіресе, құжат туралы айтқанда бірінші оның анықтамасын теория жүзінде айтпай, мысалы, өтініш құжаты шығу-кіру визасын ашуда, жатақханадан орын сұрағанда, денсаулығына байланысты академиялық демалыс алғанда, сабақтан сұранғанда (Қазақстан қалаларын көру үшін) сияқты жағдайларда жазылады деп түсіндіріген абзал. Себебі осы жағдайлардың бәрі Қазақстанға келген шетелдік студенттің басынан өтеді. Осындай жағдайларда шетелдік студенттердің жұмыстарымен айналысатын бөлімнің бастығына рұқсат сұрау кезінде жазылатынын айту қажет.

Іс қағаздар тілінде басқа стилдерге қарағанда сандық мәліметтер көп кездеседі. Басқа стилдерден айырмашылығы іс қағаздарында сан есім сан күйінде жазылады, әйтседе ақша мәселесі жазылған құжаттар мен сенімхат сияқты құжаттарда сан есімдер санмен жазылса да, жақша ішінде сөзбен жазылады. Мысалы, кейбір шет елдерде құжаттарда жылдан басқа сан есімдер сөзбен жазылады. Мысалы, Қазақстан Республикасының білім беру ұйымына ғылыми зерттеу жүргізуге, оқуға және жұмыс істеуге келген шетел азаматтарына арналған сауалнама құжатын алайық, құжатта «Туған-туыстары туралы мәліметтер» деген бөлігінде, отбасы мүшелерінің аты-жөні, туған жылы, жұмыс және оқу орны, қызметі, тұрақты мекенжайы жазылатын бағандарды толтыру керек. Шетелдік студентке барлық жерде туған жыл туралы мәліметті жазғанда алдымен туған күні, одан кейін айы, соңында жылы бәрі санмен жазылады деп нақтылай отырып түсіндірген дұрыс. Сонымен бірге сандардың жоғарыда айтып өткендей сөзбен жазылатын кездері болатынын мысалдар арқылы келтірсе артық болмайды.

Сонымен, тәжірибе көрсеткендей, жоғарыда айтылған іс қағаздарын үйрету барысында, шетелдік студенттер қазақ тіліндегі іс қағаздар тілінің мынадай тиімді жақтарын байқады:

- 1) іс қағаздарындағы стандарттық формалар құжат толтырушының уақытын үнемдейді;
- 2) орынды қабылданған лексикалық қор қате мен қосымша толықтыруларға жол бермейді;
- 3) нақты формалардың арқасында құжатты оқитын адамның да жұмысы жеңілдетіледі;
- 4) ең бастысы құжаттың заңдық күші болады. Себебі кез-келген құжаттың стандарттық

формасы ол қажетті элементтер қатарынан тұрады, яғни «деректемелерден» (мекенжай, тақырып, мәтін, күні, қолы және т.б.) осылардың біреуін жазылмай кетсе құжат өз күшін жоғалтады. Негізінен қағаз бетіне түскен құжат мәтіні маңызды, себебі мәтіннің мазмұны арқылы құжат жазуға себеп болған жағдай да анықталады.

Іс қағаздарын оқытудың тәрбиелік мәні бар, іс қағаздарымен жұмыс істеуде ұқыптылық, жұмысты ұйымдастырушылық сияқты қабілеттер қалыптасады, сөзді нақты қолдануға деген жауапкершілік сезімі оянады.

Қорыта айтқанда, тіл – халқымыздың айнасы, қалай қарасаң солай көрсетеді. Жер шары

мемлекеттеріне өзімізді қазақ тілінде танытып, мәдениетімізді қазақ тілінде көрсеткенде ғана өркениеттің шарықтау шегіне жетеміз. Тамырымыз бен жемісіміз қазақша сайрап тұрса нұр үстіне нұр жауар еді.

В статье рассматриваются отдельные вопросы практического обучения деловому казахскому языку студентов-иностранцев. При изучении деловому казахскому языку иностранные студенты должны усвоить, что для деловых документов выработан особый стиль речи, именуемый официально-деловым стилем. Отбор лексики и грамматических форм определяют требования современного делового стиля.

Қасым Балқия,

филология ғылымдарының докторы, профессор

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

(Алматы, Қазақстан)

bkasym_gosyaz@mail.ru

МАҒЫНАЛАС ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР СИНОНИМІНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ-ПРАГМАТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Аннотация. Мағыналас фразеологизмдік синонимді сөздер мен тізбектер белгілі бір ұғымды түрлі жолмен білдіріп, ойды бедерлеп, дүниені көркем образбен қабылдап, оны бейнелі сөзбен жарыққа шығаруы, ұлт болмысының ерекшелігін көрсететін тілдік бірліктер. Жалпы ұғымды, заттар мен құбылыстарды әр түрлі семантикалық қырынан сипаттайды. Қазақ тілінде фразеологизмдер арасында да фразалардың осындай өзара синонимдес, мәндес қолданылады. Мағыналас фразеологизмдердің қатарын анықтау, жасалу, пайда болу тетіктері, яғни ұғымның әр түрлі түсініктері ономонологиялық аспектіде қарастырылады. Мағыналас фразеологизмдер ойды анық, дәл, әрі образды жеткізуде таптырмайтын тілдік құрал.

Кілт сөздер. Мағыналас фразеологизм, ономонологиялық аспекті, образды, тілдік құрал.

Тіл байлығының бір көрінісі – оның синонимінде. Синонимдер сөздің дыбысталуы мен мағынасы жағынан мәндес лексика-семантикалық тілдік құбылыстар. Тілдің өсіп көркеюі үшін, бай әдеби тілдің өрісі кеңеюі үшін синонимдердің айрықша маңызы бар. Қазақ тілі бішімінде синонимдерді белгілеріне

қараай топтастырылады: 1. Сөздің дыбысталуында аз да болса, тұлғалық өзгешелігі болуы қажет. 2. Сөздер бір ғана ұғымды білдіруі қажет. 3. Сөздер бір ғана сөз табына қатысты болуы тиіс. Бұл үш белгі – сөздерді синоним деп танудағы басты шарт [Қалиев, Болғанбаев 2006, 104]. Қазақ тілінде фразеологизмдер арасында да фразалардың осындай өзара синонимдес, мәндес қолданылады. Бұларды фразеологиялық синонимдер деп атайды.

Қазақ фразеологиясының негізін алғаш академик І.Кеңесбаев кезінде фразеологиялық варианттардан синонимдерді басы ашық мәселе ретінде қарап, «синоним фразеологизмдерде ешбір компонент қайталана алмайды. Фразеологиялық синонимдердің мағыналық жуықтығы болғанымен, тұрпат жуықтығы болмайды» – деп жазғаны тұрақты тіркестер ішінде кездесетін мағыналас фразеологизмдер туралы ойдың бастамасы еді. Автордың «оң көзі оң // көзімен қарады, оң қабағын берді», «оң қолынан өнері тамған//бит қабығынан биялай тоқыған//ағаштан түйін түйген т.б. осындағы синонимдердің бірде-бір ортақ сынары жоқ [Кеңесбаев 1977, 418]. Демек бұлар – синонимдес фразеологизмдер» деп ой қорытуы алғашқы